

ODNOS PREMA NACIONALNOJ POLITICI I ODLUKA O PRISTUPANJU EU NA REFERENDUMU 2012. GODINE

Andrija Henjak

Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
E-mail: andrija.henjak@fpzg.hr

DOI: 10.20901/an.13.05

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: ožujak 2017.

Sažetak Rad analizira utjecaj odnosa prema nacionalnoj politici na podršku ulasku u EU, na hrvatskom referendumu o pristupanju održanom u siječnju 2012. Kontekst u kojem se odvijalo hrvatsko pristupanje EU karakterizirala je politička uvjetovanost vezana uz naslijeđe rata i odnosa sa susjedima, nedostatak jasne vizije hrvatskih elita o ulozi unutar EU i budućem smjeru razvoja Unije, percepcija ekonomske krize kao prije svega domaćeg fenomena te proeuropska pozicija političkih elita i medija. U takvim uvjetima na odnos hrvatskih građana prema EU prije svega utječe njihov odnos prema nacionalnim političkim elitama i institucijama. Rad provjerava ovu hipotezu koristeći podatke prikupljene anketnim istraživanjem provedenim neposredno prije održavanja referenduma o pristupanju EU. Analiza provedena multinominalnom logističkom regresijom pokazuje da povjerenje u političke institucije i percepcija političke djelotvornosti imaju najznačajniji utjecaj na odnos prema Europskoj uniji. Analiza također pokazuje da socioekonomski činitelji i procjene ekonomskog stanja nemaju značajan utjecaj na odnos hrvatske javnosti prema EU.

Ključne riječi Europska unija, pristupni proces, referendum, povjerenje, političke institucije, politička efikasnost

Uvod

Pristupanje Hrvatske Europskoj uniji odvijalo se u bitno drugačijem kontekstu od pristupanja drugih zemalja članica iz srednje i istočne Europe. Hrvatska je pristupila Europskoj uniji u trenutku

kad je ekonomska kriza počela potresati temelje europskih institucija i dovoditi u pitanje percepciju o Europskoj uniji kao jamcu ekonomskog razvoja i prosperiteta za sve zemlje članice. Hrvatska je ušla u Uniju u trenutku u kojem “permissivni konsenzus” između elita i javnosti o

smjeru europskih integracija dolazi u pitanje pod pritiskom niza ekonomskih i političkih izazova (Hooghe i Marks, 2009). I konačno, Hrvatska je ušla u Uniju u trenutku u kojem u pojedinim zemljama članicama stranke i pokreti koji eksplicitno ili implicitno dovode u pitanje postojanje Europske unije postaju nezaobilazan politički i izborni činitelj (Dolezal i Hellstrom, 2016).

Usprkos svim navedenim procesima, javnost i političari u Hrvatskoj nisu posvećivali zamjetniju pažnju raspravama o tome kako će se ovi procesi unutar EU odraziti na Hrvatsku u budućnosti (Grbeša, 2011). Među gotovo svim relevantnim političkim akterima u Hrvatskoj je postojao konsenzus o pristupanju Uniji i gotovo jednoglasno slaganje da će pristupanje imati pozitivne učinke na hrvatsko gospodarstvo, sigurnost i vanjskopolitički položaj zemlje (Pauković, 2015). Opoziciju ulasku u EU činili su akteri koji nisu imali znatniju podršku na izborima niti su imali mobilizacijski potencijal koji je mogao dovesti u pitanje rezultat referenduma. Nadalje, rasprava o pristupanju Uniji se nije vodila oko pitanja buduće političke i ekonomske uloge Hrvatske unutar EU, iako su skupine koje su se protivile ulasku tvrdile da će ulazak za posljedicu imati gubitak suvereniteta i štetne posljedice za gospodarstvo (v. Skoko i Bagić, 2011; Pauković 2015).

S obzirom na kontekst u kojem se odvijalo hrvatsko pristupanje Europskoj uniji, logično bi bilo pretpostaviti da će ekonomski interesi pojedinih društvenih skupina i s njima povezana percepcija učinaka koje pristupanje Uniji može imati na njihov položaj biti primarni činitelji koji oblikuju odnos građana prema pristupanju Uniji. Međutim, u hrvatskom društvu političkim prostorom dominiraju ideološke i identitetske podjele,

dok ekonomski interesi nemaju jasnu artikulaciju niti su politički mobilizirani (Dolenec, 2013). Budući da je mobilizacija društvenih skupina na temelju ekonomskih interesa u hrvatskoj politici gotovo potpuno neprisutna, malo je vjerojatna interesna artikulacija pozicija pojedinih društvenih skupina u odnosu prema Europskoj uniji. Posljedično, malo je vjerojatno da će u kontekstu u kojem politikom dominiraju ideologije i identiteti pojedine društvene skupine moći jasno artikulirati vlastite interesne pozicije i na temelju njih oblikovati svoje preferencije prema pristupanju EU.

S obzirom na konsenzus glavnih političkih aktera o pristupanju Uniji, i budući da glavne političke stranke lijevog i desnog bloka kao nositelji ideoloških podjela i predstavnici političkih identiteta nisu zauzele suprotstavljene pozicije u odnosu na europske integracije, pristupanje EU nije moglo postati predmet političkog natjecanja ljevice i desnice (Maldini, 2015). Posljedično, podjela oko ulaska u Uniju među hrvatskim građanima se nije mogla iskazati kao podjela između ljevice i desnice, međutim, mogla se iskazati kao podjela između građana koji imaju povjerenja u političke elite, bilo ljevice ili desnice, i građana koji su nezadovoljni političkim elitama (Štulhofer, 2006; Blanuša 2011). Stoga se može pretpostaviti da je odluka hrvatskih građana na referendumu o pristupanju Europskoj uniji uvelike ovisila o njihovom odnosu prema domaćim političkim elitama i hrvatskom političkom sustavu, te o percepciji utjecaja koju oni kao građani imaju na politički sustav i političke elite. Isto tako, može se pretpostaviti da je odnos prema domaćim političkim elitama i političkom sustavu imao značajan utjecaj na procjenu pozitivnih i negativnih učinaka ulaska u EU na Hrvatsku. Ovaj rad će pokušati provjeriti

ovu pretpostavku koristeći anketno istraživanje provedeno neposredno prije referenduma o pristupanju Hrvatske Europskoj uniji.

Determinante odnosa prema Europskoj uniji

Istraživanja odnosa javnosti prema europskim integracijama identificirala su nekoliko ključnih skupina činitelja koji oblikuju odnos prema EU. Važniji pristupi uključuju objašnjenja temeljena na instrumentalnoj kalkulaciji potencijalnih koristi koje Europska unija nosi građanima; objašnjenja temeljena na identitetskim ili afektivnim činiteljima poput nacionalnog identiteta ili straha od ugroženosti nacionalnog identiteta; te informacijske činitelje poput učestalosti korištenja medija, informiranosti o procesu integracija ili oslanjanja na informacijske kratice poput stavova bližnjih stranaka (v. Hooghe i Marks, 2005).

Na utilitarno-instrumentalnoj strani na individualnoj razini nalazimo činitelje poput socioekonomskog položaja, obrazovanja i vještina koji utječu na vjerojatnost da će građani ostvariti koristi od ulaska u EU (Gabel, 1998; Gabel i Palmer, 1995; Hooghe i Marks, 2005; Brinegar i Jolly, 2005; Rohrschneider i Loveless, 2010). Posjedovanje vještina, obrazovanja, kapitala ili drugih resursa koje građanima osiguravaju povoljniju poziciju na zajedničkom tržištu povezano je s većom razinom podrške europskim integracijama. S druge strane, građani koji ne posjeduju vještine i resurse potrebne za uspjeh na tržištu imaju nižu razinu podrške europskim integracijama. Na kontekstualnoj razini među činiteljima koji definiraju visinu podrške u pojedinim zemljama nalazimo udio trgovine s drugim članicama EU u ekonomiji i visinu financijskih transfera iz

proračuna EU prema zemlji članici (Garry i Tilley, 2009). Ukupna podrška Europskoj uniji je viša u zemljama članicama koje imaju višu razinu trgovine s drugim članicama EU i u zemljama koje su neto primatelji iz EU proračuna.

Identitetski i afektivni činitelji uključuju s jedne strane snagu i isključivost nacionalnog identiteta (Hooghe i Marks, 2005; McLaren, 2002) a s druge osjećaj prijetnje koji integracija predstavlja za nacionalnu kulturu i ekonomiju (Carey, 2002; de Vries i van Kersbergen, 2007; Diez Medrano, 2003; Luedtke, 2005; McLaren, 2007). Izraženiji osjećaj ekskluzivnog nacionalnog identiteta te jači osjećaj prijetnje nacionalnom identitetu i kulturi povezan je s nižom razinom podrške europskim integracijama.

Politička efikasnost, zadovoljstvo demokracijom i povjerenje u političke institucije čine treću skupinu činitelja koji utječu na odnos prema europskim integracijama. Građani koji se osjećaju uključeni u politički proces i imaju višu razinu podrške demokraciji su skloniji imati višu razinu podrške europskim integracijama (Anderson, 1998; De Vreese i Boomgarden, 2006; Ray, 2003; Rorschneider, 2002; Steenbergen *et al.*, 2007). Međutim, utjecaj ovih činitelja ovisi o kontekstu, odnosno o kvaliteti vladavine na nacionalnoj razini i efikasnosti nacionalnih institucija. U zemljama u kojima je kvaliteta vladavine niža, a nacionalne institucije manje efikasne, građani koji su nezadovoljni nacionalnim političkim institucijama i imaju manje povjerenje u nacionalne političke elite bit će skloniji podržavati europske integracije kao mehanizam koji može ispraviti nedostatke nacionalnog političkog sustava (Christin, 2005).

Konačno, informacijski činitelji poput utjecaja medijskih poruka, informacija koje signalizira pozicija političkih

elita i politička informiranost također utječu na odnos prema europskim integracijama (Anderson, 1998; Clark i Hellwig, 2012; De Vreese i Boomgarden, 2006; Ray, 2003; Rorschneider, 2002; Stoeckel, 2013). Izloženost medijima i viša razina političke sofisticiranosti u većini je studija pokazala pozitivan utjecaj na odnos prema europskim integracijama. S druge strane utjecaj političkih stranaka ovisi o razini bliskosti građana s pojedinim političkim strankama te jedinstvenosti stava stranačkih elita prema europskim integracijama. Građani koji su bliski strankama koje nedvosmisleno podržavaju europske integracije imaju višu razinu podrške EU od građana koji su bliski strankama koje ne podržavaju europske integracije ili nemaju jedinstven stav.

Studije koje analiziraju odnos građana istočnoeuropskih zemalja prema Europskoj uniji velikim dijelom repliciraju pristupe koji koriste studije odnosa građana prema EU u starim zemljama članicama. Nalazi ovih studija uvelike potvrđuju značaj istih činitelja koji su identificirani u analizi odnosa prema europskim integracijama u zemljama zapadne Europe. Znatno broj studija nalazi vezu između pozitivnog odnosa prema EU i posjedovanja vještina i resursa koji osiguravaju bolju poziciju pojedinca na tržištu (Cichowski, 2000; Doyle i Fidrmuc, 2006; Herzog i Tucker, 2009; Rorschneider i Whitefield, 2004; Tucker *et al.*, 2002; Tverdova i Anderson, 2004). Građani koji su tranzicijski dobitnici, odnosno građani koji raspolazu s vještinama i resursima koji im osiguravaju dobru poziciju u tržišnoj ekonomiji skloniji su imati pozitivan odnos prema Europskoj uniji, za razliku od građana koji su tranzicijski gubitnici, odnosno ne posjeduju takve vještine i resurse. Ekonomski činitelji imaju sličan utjecaj na stavove pre-

ma drugim pojavama koje su usko povezane s Europskom unijom poput stavova građana prema stranom vlasništvu nacionalnih ekonomskih resursa i slobodnoj trgovini (Rorschneider i Whitefield, 2006) te stavova o uvođenju Eura (Allam i Goerres, 2011). Identitetski i afektivni činitelji su također identificirani kao značajni u nizu studija, pri čemu građani koji imaju užu definiciju vlastitog identiteta, odnosno jaču povezanost s vlastitom nacijom, imaju negativan odnos prema Europskoj uniji (Vetik *et al.*, 2006). I konačno, kvaliteta institucija i povjerenje u političke elite važan je činitelj koji utječe na stavove građana bivših komunističkih zemalja budući da velik broj građana doživljava Europsku uniju kao mehanizam koji bi trebao ispraviti probleme nacionalnog političkog sustava i institucija (Christin, 2005).

Kontekst pristupanja Hrvatske Europskoj uniji

U razdoblju neposredno nakon pada komunizma i raspada Jugoslavije te kroz veći dio 1990-ih, odnos hrvatske javnosti nije se razlikovao od odnosa prema EU koji je prevladavao u ostalim bivšim komunističkim zemljama srednje i istočne Europe. Javnost bivših komunističkih zemalja nije imala potpuno jasnu sliku o tome što je Europska unija, što su njene institucije i politike i kako djeluju. Međutim na simboličkoj razini Unija je predstavljala važan simbol koji je za građane i elite ovih zemalja značio raskid s prošlošću i povratak u Europu u kojoj vladaju demokracija, ljudska prava, blagostanje i sigurnost (Haughton, 2007; Sadurski, 2004; Vachudova, 2009). Europa je značila i definitivni raskid s komunizmom, sovjetskim imperijem i stranom dominacijom, a za pojedine zemlje je predstavljala okvir u kojem se sigurno

i bez vanjskih ugroza može ostvariti nacionalna nezavisnost (Sadurski, 2004). Stoga se može reći da je Europska Unija u 1990.-im bila simbol vrijednosti i aspiracija više nego ekonomska i politička stvarnost i stoga su vrlo raznolike političke opcije, uključujući i one koje su kasnije postale izrazito euroskeptične i nacionalističke, mogle s jednakim entuzijazmom zagovarati "povratak u Europu" (Sadurski, 2004). Međutim, kako se trenutak pristupanja EU približavao ekonomske koristi su postajale izraženije budući da su zemlje istočne Europe počele znatnije usmjeravati svoj izvoz prema zemljama zapadne Europe, restrukturirati svoju poljoprivredu uz pomoć EU fondova, primati izravne strane investicije te ulagati u tehnologiju i infrastrukturu (Crespo i Fontoura, 2007; Nello, 2002). Istovremeno je proces priključenja imao i pozitivan utjecaj na kvalitetu vladavine povećavajući efikasnost institucija, kvalitetniju regulaciju i poboljšanje vladavine prava (Haughton, 2007; Sadurski, 2006; Vachudova, 2009). Stoga je u većini bivših komunističkih zemalja nakon 2000. godine ulazak u EU imao ne samo simboličku važnost već i stvarne učinke.

Međutim, za veliki dio hrvatskih građana, rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, te prilično anemičan odgovor tadašnje Europske zajednice na rat, kao i podjednako anemični pokušaji uspostave mira, su već u ranim 1990.-im doveli u pitanje moć Europe kao simbola sigurnosti i blagostanja (Skoko, 2007). Na ova shvaćanja nadovezala se interpretacija karaktera europskih integracija i uloge država u njoj koja je prevladavala u hrvatskoj politici tijekom 1990.-ih, a koja je uvelike određena Tuđmanovim shvaćanjima o Europi kao zajednici nacionalnih država temeljenoj na ekonomskom interesu, a ne Europi kao transna-

cionalnoj političkoj integraciji (Đurašković, 2016: 120). Dodatni hrvatski problem u tom razdoblju bio je značaj odnosa s Bosnom i Hercegovinom i položaj tamošnjih Hrvata. Dok su druge zemlje središnje i istočne Europe započinjale svoj put prema EU, Hrvatska je imala povremene napetosti s EU i SAD oko svoje politike prema BiH (Grubiša, 2012; Maldini, 2015). Stoga je krajem 1990.-ih Hrvatska, kao i Slovačka nešto ranije, bila u djelomičnoj političkoj izolaciji na koju su stranke na vlasti odgovorile kritikom Europske unije kao prijateljnom nacionalnoj nezavisnosti.

Iako je u tom razdoblju podrška za ulazak u EU u Hrvatskoj i dalje bila na razini većoj od 75% anketiranih građana, gdje je i ostala sve do kraja 2003. godine (Skoko, 2007), svi navedeni činitelji stvorili su preduvjete za trajniji pad podrške ulasku u EU nakon što je predpristupni proces konačno iskristalizirao političke uvjete poput suradnje s Međunarodnim kaznenim sudom i procesuiranja ratnih zločina (Blanuša, 2011; Freyburg i Richter, 2010; Maldini, 2015; Skoko i Jurilj, 2011). Nakon početka pristupnog procesa i blokada koje su bile uvjetovane suradnjom sa Međunarodnim kaznenim sudom, graničnim sporom sa Slovenijom, podrška javnosti ulasku u EU postupno se smanjivala dok se konačno, s izuzetkom travnja 2011. godine i haških presuda generalima Gotovini i Markaču kad je pala ispod 40%, nije stabilizirala na razini koja se kretala između 50% i 60% anketiranih građana (Grubiša, 2012; Širinić, 2012).

Jedan od glavnih činitelja koji je utjecao na smanjenje potpore za ulazak u EU u Hrvatskoj je proces uvjetovanosti koji je pratio čitav pristupni proces od samog početka. Hrvatska je započela svoj proces priključenja svega nekoliko godina nakon izlaska iz rata i potpune

uspostave suverenosti u vrijeme kad je proces povratka izbjeglica, rješenja imovinskih pitanja i ratnih zločina još bio prilično daleko od rješenja. Stoga je hrvatski proces priključivanja pratio čitav niz političkih i pravnih uvjeta, vezanih uz raspad Jugoslavije i nasljeđe rata koji su imali znatan utjecaj na odnos javnosti prema europskim integracijama i na razvoj domaće političke scene (Grubiša, 2012; Maldini, 2015). Od pitanja suradnje s Haaškim sudom i ratnih zločina, gdje je haško tužiteljstvo odlukom Europske unije da suradnju učini glavnim predpristupnim uvjetom zapravo imalo pravo veta na hrvatski proces priključivanja, do povrata izbjeglica i njihovih prava i imovine, te graničnih i imovinskih pitanja sa Slovenijom i pitanja gospodarenja Jadranom (Freyburg i Richter, 2008).

Uvjetovanost u pristupanju EU je činila bitnu komponentu pristupnog procesa u šest zemalja srednje i istočne Europe (Raik, 2004). Kod baltičkih država glavni problem bila je jednakost ruske manjine i njihov pristup državljanstvu, Slovačkoj je uvjetovanost bila usmjerena na autoritarne tendencije Mečiarovog režima, Rumunjskoj i Bugarskoj su postavljeni uvjeti usmjereni na povećanje efikasnosti pravosuđa i borbu protiv organiziranog kriminala, a Bugarskoj dodatno i zbog položaja manjina (Pridham, 2007 i 2009). Međutim, uvjetovanost povezana uz posljedice rata i otežavanje procesa priključivanja zbog bilateralnih otvorenih pitanja u mjeri u kojoj se to dogodilo u hrvatskom slučaju kod znatnog je dijela javnosti stvorilo dojam da se ulazak u EU mora platiti teritorijem ili odricanjem od važnih simbola vezanih uz borbu za nezavisnost (Skoko i Bagić, 2011).

Politička uvjetovanost, u segmentu u kojoj se radilo o suradnji s Međunarod-

nim kaznenim sudom nije se iskazivala isključivo kroz djelovanje institucija Europske unije, već je bila izrazito povezana uz Haaški sud. Nadalje, granični spor sa Slovenijom mogao je dovesti do percepcije da je EU u svojoj biti organizacija koja se ne temelji na zajedničkim vrijednostima i pravilima već na neprincipijelnom korištenju moći za ostvarivanje interesa, pri čemu slabiji gubi (v. Skoko i Bagić, 2011). I konačno, najbitniji segment u kojem se javljala Europska unija kao primarni agent uvjetovanosti odnosi se na korupciju i vladavinu prava, što su opet teme koje se odnose na kvalitetu institucija i ponašanje političkih elita unutar Hrvatske. U svakom slučaju, teme koje su obilježile proces pristupanja primarno su bile usmjerene na unutarnju politiku u Hrvatskoj, nasljeđe rata i odnose s bivšim jugoslavenskim republikama, a vrlo malo na funkcioniranje Europske unije ili na ulogu koju će Hrvatska imati unutar nje.

Druga bitna karakteristika hrvatskog pristupanja Uniji je gospodarska kriza, koja je otkrila velike razlike u ekonomskoj snazi zemalja članica i koja je potaknula procese koji mogu dovesti do uspostavljanja nove interesne podjele unutar EU. Hrvatsko pristupanje EU odvijalo se u trenutku u kojem je unija prolazila kroz proces važne institucionalne promjene koji je uzrokovan krizom eurozone, ili bolje rečeno krizom konkurentnosti i financijskog sustava dijela zemalja članica eurozone. Kriza u eurozoni dovela je do uvođenja niza novih pravila usmjerenih na koordinaciju ekonomske politike koja su bitno ograničila suverenitet nacionalnih država u sferi ekonomske politike, a napose fiskalne politike (Matthijs i Blyth, 2015; Pisani-Ferry, 2014). Nova pravila djelovanja Unije su nastajala u razdoblju koje je slijedilo izbijanju krize u perifernim

zemljama EU, i u vremenu kad su pristupni pregovori Hrvatske uvelike bili završeni, odnosno u vremenu kad se odvijao proces ratifikacije pristupnog ugovora.

Nova pravila djelovanja EU nisu bila jedina novina koju je proizvela kriza. Nove stranke i politički pokreti s ljevice i desnice koji su počeli ugrožavati politički konsenzus o europskim integracijama pojavili su se na političkoj sceni upravo u razdoblju koje je neposredno prethodilo ulasku Hrvatske u Europsku uniju (Dolezal *et al.*, 2016; Grande i Hutter, 2016). Hrvatska je sasvim sigurno bila u jedinstvenoj situaciji jer je ulazila u Europsku uniju u vremenu u kojem se Unija mijenjala i postajala značajno drugačija u odnosu na trenutak u kojem je Hrvatska započinjala pristupne pregovore. Međutim, hrvatski proces pristupanja, iako se odvijao u trenutku najveće krize Europske unije, nije obilježila debata unutar Hrvatske o budućnosti Europske unije niti na razini elita niti na razini građana. Ekonomska kriza u Hrvatskoj doživljena je prije svega kao domaća kriza, uzrokovana domaćim ekonomskim činiteljima (Jurčić, 2011:774; Jurčić, 2012:772), i u javnosti se nije dovodila u kontekst pristupanja Uniji (v. Grbeša, 2011 za analizu medijskih sadržaja o Europskoj uniji).

Stoga se može reći da se proces pristupanja Hrvatske Europskoj uniji u znatnoj mjeri razlikuje od procesa pristupanja drugih zemalja srednje i istočne Europe po stupnju neizvjesnosti o budućem obliku Unije, i posebno o ulozi koju će Hrvatska u njoj imati i u kojoj mjeri će sudjelovati u daljnjim integracijskim procesima. Međutim hrvatske političke i ekonomske elite nisu male jasne pozicije i odgovore na ova pitanja, i uglavnom ih nisu komunicirale prema javnosti (v. Grbeša, 2011). Nadalje, ekonomska kriza u Hrvatskoj shvaćana je kao kriza

uzrokovana prije svega domaćim činiteljima, te se nije neposredno vezivala uz razvoj događaja unutar Europske unije.

Javnost i Europska unija u Hrvatskoj

Odnos hrvatske javnosti prema Europskoj uniji prije pristupanja karakterizirala je niska razina poznavanja Europske unije, njenih politika i integracijskih procesa. Sve studije koje su analizirale odnos hrvatskih građana prema Europskoj uniji provedene prije referenduma o pristupanju istakle su nisku razinu informiranosti hrvatskih građana o pristupnom procesu i Uniji samoj (Bagić i Šalinović, 2006; Blanuša, 2011; Skoko, 2007; Skoko i Jurilj, 2011; Štulhofer, 2006). Nadalje, informacijska kampanja o EU i procesu pristupanja bila je obilježena jednostranim porukama (Bagić i Šalinović, 2011; Krajina, 2013), čija je informativna vrijednost u pojedinim slučajevima bila izrazito upitna i koja je imala jasna obilježja propagande (Krajina, 2013: 117-119).

Analiza koju je provela Marijana Grbeša pokazuje da su medijske poruke kojima je hrvatska javnost bila izložena tijekom ključnog dijela pristupnog procesa i neposredno prije referenduma za temu imale prije svega tehničke aspekte pristupnog procesa, primjenu pravne stečevine, strukturne fondove i programe te odnose sa susjednim državama (Grbeša, 2011). Vrlo malo pažnje posvećeno je temama u kojima se Unija spominje izvan konteksta odnosa Hrvatske i EU, a najmanje tema se odnosi na život građana drugih zemalja Unije. Jako velik dio medijskog sadržaja prikazan je iz perspektive elita, političkih i tehnokratskih, i sadržavao je tehnokratske teme često prikazane tehnokratskim jezikom (Grbeša, 2011). Vrijednosni sadržaj medijskih poruka mijenjao se kroz vrijeme pa su 2007. godine dominirale neutralne

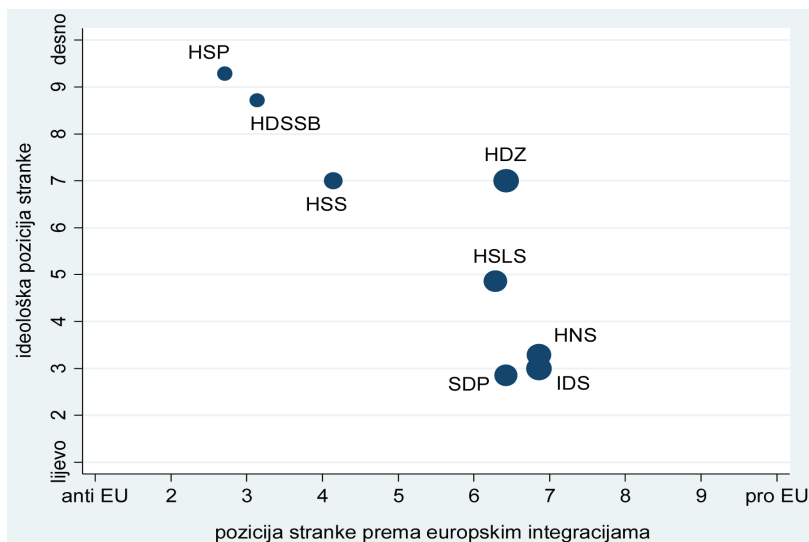
poruke, kojih je bilo više od 60%, pri čemu je jedna osmina poruka bila pozitivna, a jedna četvrtina negativna. Što se referendum približavao, sve veći udio poruka imao je pozitivnu vrijednosnu orijentaciju u odnosu prema EU. Pred sam referendum gotovo pola medijskih poruka bilo je pozitivno, dok je manje od jedne šestine bilo negativno, što ukazuje na to da se većina medija uvelike pridružila konsenzusu između političkih elita, i potencijalno ukazuje da se medijska slika pristupnog procesa u znatnom dijelu izjednačila s porukama koje su slale političke elite.

Valja napomenuti da se ova slika ne razlikuje bitno od stanja u drugim postkomunističkim zemljama prije referenduma o pristupanju EU. U zemljama koje su postale članice unije 2004. i 2007. pristupanje Europskoj uniji bila je službena politika koju je podržavala većina političkih stranaka (Vachudova, 2008; Vachudova i Hooghe 2009). Većina po-

ruka koje su prethodile referendumu u drugim postkomunističkim zemljama imala je izuzetno proeuropsko usmjerenje, a etablirane političke stranke, ako i nisu aktivno podržavale ulazak u EU, nisu iskazivale stavove protivne ulasku u EU (Beichelt, 2004; Szczerbiak i Taggart, 2004). U isto vrijeme opozicija se uglavnom sastojala od ekstremističkih stranaka ili organizacija građana koje nisu bile u stanju mobilizirati znatniju podršku (Vachudova, 2008).

I u Hrvatskoj su stranačke elite, a posebno one iz glavnih parlamentarnih stranaka, dijelile vrlo slične pozicije u odnosu na europske integracije (v. Sliku 1). Izuzev manjih stranaka s relativno niskom izbornom podrškom poput HSP-a i HSP-AS, te nešto manje HDSSB-a i HSS-a, većina stranaka u Hrvatskoj prije i poslije referenduma imala je pozitivan odnos prema europskim integracijama. Nadalje, većina birača, gotovo tri četvrtine, redovito glasa za stranke koje

Slika 1. Pozicija hrvatskih stranaka prema europskim integracijama

Napomena: Slika prikazuje prosječnu vrijednost pozicije stranke prema europskim integracijama i poziciju na općoj dimenziji lijevo desno – izračunanu na temelju podataka prikupljenih u 2010. i 2014. u ekspertnoj anketi koju provodi sveučilište North Carolina, Chapel Hill (Polk *et al.*, 2017).

podržavaju ulazak u EU. To se posebno odnosi na SDP i HDZ koje imaju gotovo identičnu poziciju u odnosu na EU usprkos svim drugim razlikama koje postoje među njima.

Očekivanja hrvatskih građana povezana uz pristupanje Europskoj uniji većinski karakterizira strah od gubitka suvereniteta i rastakanja nacionalnog identiteta i kulture unutar Unije s jedne strane, te strah od negativnih ekonomskih učinaka i gubitka kontrole nad nacionalnim ekonomskim resursima s druge strane (Bagić i Šalinović, 2006; Blanuša, 2007 i 2011; Skoko i Bagić, 2011). Negativni ekonomski efekti i gubitak kontrole nad ekonomskim resursima kod većine građana podrazumijevaju strah od pada životnog standarda i povećanja cijena, ugroženost poljoprivrede i domaćih tvrtki od vanjske konkurencije, mogućnost da stranci kupuju nekretnine i tvrtke u Hrvatskoj te da se useljavaju u Hrvatsku (Bagić i Šalinović, 2006; Blanuša, 2007, 2011 i 2015; Skoko i Bagić, 2011). Istovremeno, hrvatski građani od ulaska od EU očekuju pozitivne učinke poput povećanja efikasnosti državne uprave, poboljšanja pravnog sustava, jačanja vladavine prava te smanjenja korupcije (Bagić i Šalinović, 2006; Blanuša, 2007). U osnovi, ova struktura očekivanja pokazuje da hrvatski građani većinom očekuju da će Europska unija pomoći da se poboljša kvaliteta javnog upravljanja i pravnog sustava, smanji korupcija i poboljša ponašanje domaćih političara, ali je većina njih pritom skeptična da je Hrvatska dovoljno ekonomski i politički snažna da odoli rizicima koje ulazak u EU podrazumijeva. Gledano u cjelini, ova struktura stavova zapravo ukazuje na pesimizam većine Hrvatskih građana o učincima koje će ulazak u EU imati na Hrvatsku, koji nije primarno usmjeren na Europsku uniju već na

sposobnost Hrvatske da uspije unutar Unije.

Budući da je ostvarenje koristi članstva u EU uvelike uvjetovano sposobnošću nacionalnih institucija i elita, za očekivati je da će građani koji imaju nižu razinu povjerenja u nacionalne političke institucije i elite istovremeno biti skeptičniji prema ostvarenju pozitivnih učinaka članstva u EU u odnosu na građane koji imaju višu razinu povjerenja u iste aktere. Dosadašnje studije pokazuju da je pesimizam glede učinaka ulaska u EU znatno izraženiji upravo kod građana koji imaju nižu razinu povjerenja u nacionalne političke aktere (Blanuša 2011; Landripet, 2015). Stoga se može očekivati da će se u specifičnom kontekstu pristupanja Hrvatske Europskoj uniji skepsa prema nacionalnim političkim akterima prenijeti u skepsu prema učincima ulaska u EU i potom u negativnu odluku na referendumu o pristupanju EU.

Niska artikulacija ekonomskih interesa dodatni je činitelj koji može dovesti do većeg značaja odnosa prema političkim elitama pri formiranju stava prema Europskoj uniji. Studije izbornog ponašanja nalaze da je uloga ekonomskih interesa u izbornoj politici u Hrvatskoj vrlo mala, te da hrvatski birači nemaju jasno artikulirane i politički relevantne ekonomske interese (Dolenec, 2013; Henjak *et al.*, 2013). Isto tako, pokazalo se da odnos prema ekonomskim pitanjima često reflektira odnos prema političkim strankama (Henjak, 2007). Stoga ne čudi da studije koje analiziraju determinante euroskepticizma u Hrvatskoj ne nalaze ekonomske interese ili socijalno-ekonomsku poziciju kao relevantne faktore koji utječu na odnos prema EU (Štulhofer, 2006). S druge strane, odnos prema političkim elitama i političkim institucijama kojima elite dominiraju ima značajan utjecaj na odnos građana prema Europskoj uniji, gdje je negativan odnos prema

nacionalnim političkim elitama povezan s nižim povjerenjem prema EU (Štulhofer, 2006). Ovaj nalaz nije iznenađenje ako se uzme u obzir razina informiranosti građana o EU i poruke koje javnost prima od elita i medija, a koje hrvatskim građanima ne omogućuju jednostavno oblikovanje informiranih očekivanja, a onda posljedično i jasnih stavova o utjecaju koji će Europska unija imati na njihov život. Istovremeno, kao i u svim drugim postkomunističkim zemljama, pristupanje EU proces je koji su vodile elite i u koji građani nisu bili uključeni niti su imali mehanizam kroz koji su mogli nadzirati postupke elita u pristupnom procesu (Raik, 2004).

Ova rasprava nas dovodi do osnovne hipoteze ovog rada. Niz činitelja, poput percepcije ekonomske krize kao fenomena uzrokovanog domaćim činiteljima, nejasan odnos domaćih elita prema krizi u EU, činjenice da su elementi uvjetovanosti bili uvelike povezani uz pitanja proizašla iz bivše Jugoslavije i rata, te da uvjetovanost nije bila povezana samo uz EU već i uz druge aktere, proizveli su kontekst u kojem su građani oblikovali odnos prema EU koji je više determiniran činiteljima vezanim uz domaću politiku nego činiteljima vezanim uz EU. Nadalje, konsenzus među domaćim političkim elitama o potrebi pristupanja EU, u kombinaciji s dominacijom domaćih političkih tema u javnosti, uključujući i predpristupni proces opterećen temama specifičnim za Hrvatsku, te interpretaciju uzroka ekonomske krize kao primarno domaćeg fenomena, stvorili su pretpostavke da se građani prema Uniji određuju u velikoj mjeri kroz odnos prema domaćim političkim akterima i na temelju informacija i informacijskih kratica koje su proizašle iz domaćeg političkog konteksta. Konačno, činjenica da je proces pristupanja Europskoj uniji

primarno proces kojim dominiraju političke elite i eksperti, dok su građani uglavnom u ulozi promatrača, oblikuje kontekst u kojem odnos građana prema elitama uvelike oblikuje i njihov odnos prema Europskoj uniji (v. Grbeša, 2011).

Ova pretpostavka je naizgled u suprotnosti s rezultatima Christinove studije koja analizira determinante odnosa prema EU u zemljama srednje i istočne Europe prije njihovog pristupanja EU 2004. i 2007. godine (Christin, 2005). Ova studija je utvrdila da je niža kvaliteta demokratskog sustava i niža efikasnost ekonomije povezana s pozitivnim odnosom prema EU (Christin, 2005). Međutim, ovi nalazi su relevantni za objašnjenje razlika u razini pozitivnog odnosa prema EU među zemljama. Na individualnoj razini rezultati ove studije također pokazuju da je viša razina zadovoljstva s demokracijom snažno povezana s pozitivnim odnosom prema EU. Nadalje, ova analiza ne koristi odnos prema političkim elitama kao nezavisnu varijablu, a može se pretpostaviti da je upravo povjerenje u političke elite činitelj koji utječe na percepciju građana da će ulazak u EU imati pozitivne efekte. Ako građani ne vjeruju da su političke elite sposobne iskoristiti članstvo u EU za poboljšanje nacionalne ekonomije, političkog sustava i kvalitete institucija, mala je vjerojatnost da će očekivati pozitivne efekte od ulaska u EU.

Hipoteze

Osnovna hipoteza ovog rada odnosi se na pretpostavku da je odnos prema europskim integracijama zapravo refleksija odnosa prema političkim akterima koji su nositelji integracijskih politika. S obzirom na to možemo očekivati da će građani koji imaju nižu razinu povjerenja u nacionalne političke elite, odnosno

nacionalni politički sustav i institucije, imati nižu razinu podrške pristupanju Europskoj uniji, odnosno da će ih karakterizirati veća vjerojatnost da će glasati protiv ulaska u EU na referendumu. Isto možemo očekivati i od građana koji nisu zadovoljni načinom funkcioniranja demokracije u Hrvatskoj. Oni će također imati negativan odnos prema pristupanju Europskoj uniji.

Percepcija sposobnosti utjecanja građana na politiku će također imati utjecaj na podršku ulasku u EU. Građani koji osjećaju da mogu utjecati na političke događaje i da je sudjelovanje u politici važno imat će pozitivniji odnos prema političkom sustavu i političkim elitama, što će posljedično imati i pozitivan utjecaj na vjerojatnost da će podržavati ulazak u EU na referendumu. Istovremeno, građani koji se osjećaju nemoćni u političkoj sferi i koji se ne osjećaju predstavljeni od političkih elita protivit će se ulasku u EU.

Uz osnovne hipoteze mogu se postaviti i dodatne hipoteze koje se odnose na druge činitelje identificirane u literaturi kao relevantne za oblikovanje odnosa prema EU. S obzirom na karakter medijskih poruka, a posebno u razdoblju neposredno pred referendum (Grbeša, 2011), možemo očekivati da će građani koji su izloženiji medijima biti skloniji imati pozitivno mišljenje o EU i podržavati ulazak u EU na referendumu od građana koji su manje izloženi medijskim porukama.¹ Slično možemo očekivati i od građana koji imaju višu razinu

¹ Konkretni učinci ove varijable ovise o intenzitetu korištenja konkretnih medija i sadržaju njihovih poruka. Podaci raspoloživi u anketi Fakulteta političkih znanosti, međutim, mjere samo ukupnu izloženost medijima i ne dozvoljavaju mjerenje izloženosti pojedinim medijima niti sadržaju njihovih poruka.

političke informiranosti, budući da će veća izloženosti političkim informacijama povećati vjerojatnost da će građani o EU odlučivati ne na temelju svojeg stava prema elitama već na temelju informacija koje imaju o Europskoj uniji. Budući da je većina empirijskih istraživanja u zemljama članicama potvrdila da veća razina informiranosti dovodi do veće podrške Uniji, za očekivati je i slične efekte u Hrvatskoj.

S obzirom na nalaze dosadašnjih istraživanja o utjecaju socioekonomske pozicije i ekonomskih očekivanja na podršku europskim integracijama za očekivati je da će građani koji posjeduju resurse koji im mogu osigurati konkurentnu poziciju na tržištu Unije izraziti podržavati ulazak u EU od građana koji nemaju takve resurse. Stoga možemo očekivati da će obrazovaniji i imućniji građani te građani koji su sigurniji u svoju poziciju na tržištu rada više podržavati ulazak u EU od manje imućnih i obrazovanih građana, te građana koji se osjećaju nesigurno na tržištu rada. Također, možemo očekivati da će građani koji pozitivno procjenjuju vlastitu ekonomsku situaciju istovremeno biti skloniji ulasku u EU od građana koji na vlastitu ekonomsku situaciju gledaju s pesimizmom. Slične efekte možemo očekivati i kod evaluacija stanja nacionalne ekonomije.

Zadnji set hipoteza odnosi se na utjecaj identiteta i tradicije. Građani koji imaju ekskluzivnije shvaćanje nacionalnog identiteta bit će skloniji protiviti se ulasku u EU u usporedbi s građanima koji imaju inkluzivnije shvaćanje nacionalnog identiteta budući da je više vjerojatno da će doživjeti EU kao prijetnju takvoj definiciji nacionalnog identiteta. Istovremeno, građani koji zagovaraju očuvanje tradicionalnih vrijednosti također će imati veću vjerojatnost biti

protiv ulasku u EU budući da je vjerojatno da će doživjeti ulazak u EU kao prijetnju očuvanju tradicionalnih vrijednosti.

Podaci i varijable

Analiza determinanti odluke građana na referendumu u ovom se radu temelji na podacima prikupljenim u sklopu anketnog istraživanja provedenog nakon parlamentarnih izbora 2011. godine. Podaci su prikupljeni između 10. i 20. siječnja 2012. godine, odnosno neposredno prije referenduma koji je održan 22. siječnja iste godine. Uzorak se sastoji od 1002 ispitanika.²

Zavisna varijabla mjerena je pitanjem u kojem se ispitanik izjašnjava kako namjerava glasati na referendumu o pristupanju Europskoj uniji. Na ovo pitanje 50,5% ispitanika je odgovorilo da će glasati za ulazak u EU, 29,3% je odgovorilo da će glasati protiv ulaska u EU, 5,9% ispitanika je izjavilo da neće glasati, a 14,3% ispitanika je izjavilo da ne zna odgovor. Omjer ispitanika koji su odgovorili da će glasati za i protiv vrlo je blizu omjera koji je postignut na referendumu, odnosno dva naprama jedan u korist odluke za ulazak u EU. Anketa, kao što je često slučaj u istraživanjima izbornog ponašanja, zahvaća veći udio ispitanika koji su izjavili da će izaći na referendum od stvarnog odaziva na referen-

dum. S obzirom na to da je zavisna varijabla mjerena na nominalnoj razini i da ima više kategorija, empirijska analiza koristi multinominalnu logističku regresiju.

Prva skupina nezavisnih varijabli mjeri odnos prema političkom sustavu i političkim akterima, preferenciju za demokraciju kao politički sustav te političku efikasnost. Mjere odnosa prema političkom sustavu uključuju varijable koje mjere zadovoljstvo funkcioniranjem demokracije u Hrvatskoj i povjerenje u političke institucije. Zadovoljstvo demokracijom mjeri se pitanjem u kojem se od ispitanika traži da iskaže ocjenu zadovoljstva načinom na koji demokracija funkcionira u Hrvatskoj, pri čemu su ispitanici koji su izjavili da ne mogu procijeniti svoje zadovoljstvo demokracijom smješteni na sredinu skale. Više vrijednosti na ovoj varijabli označavaju višu razinu zadovoljstva demokracijom. Povjerenje u političke institucije mjeri se kao prosječna vrijednost šest varijabli u kojima se ispitanika na ljestvici od pet vrijednosti pita koliko povjerenja ima u predsjednika Republike, Vladu, Sabor, državnu upravu, sudstvo i političke stranke. Varijable koje mjere povjerenje u medije, crkvu, sindikate, nevladine organizacije, vojsku i policiju nisu uključene u analizu budući da ne mjere povjerenje u institucije političkog sustava. Varijabla je kreirana izračunavanjem srednje vrijednosti šest varijabli, pri čemu su vrijednosti za ispitanike koji su izjavili da ne znaju koliko povjerenja imaju u pojedinu instituciju zamijenjene srednjom vrijednošću ostalih varijabli za koje su ispitanici iskazali razinu povjerenja. Cronbach alpha indeks pouzdanosti za ovu varijablu iznosi 0.831 za skalu od 6 čestica. Viša vrijednost na ovoj varijabli označava višu razinu povjerenja u institucije.

² Broj ispitanika koji nemaju valjane vrijednosti na pojedinoj varijabli ne prelazi 3% od ukupnog broja ispitanika. Isto tako, ovi odgovori nisu sistematski koncentrirani na iste ispitanike. Stoga, i kako bi se izbjeglo kumulativno gubljenje slučajeva u analizi, vrijednosti koje nedostaju su zamijenjene aritmetičkom sredinom varijable kod individualnih varijabli, te srednjom vrijednošću ispitanika na drugim česticama skale kod varijabli koje se sastoje od većeg broja čestica.

Preferencija za demokraciju mjeri se pitanjem u kojem se ispitanika pita je li demokracija uvijek najbolja ili je ponekad potreban jaki vođa. Varijabla je kodirana kao binarna varijabla pri čemu viša vrijednost označava stav da je demokracija uvijek bolja. Politička efikasnost, odnosno percepcija sposobnosti građana da utječu na političke institucije i elite (v. Karp i Banducci, 2008: 318-319), mjeri se kao prosječna vrijednost dviju varijabli od kojih prva pita ispitanika slaže li se s tvrdnjom da je važno tko je na vlasti, dok druga pita ispitanika slaže li se s tvrdnjom da to za koga građani glasaju na izborima ima utjecaja na događaje u zemlji. Korelacija ove dvije varijable je 0,696, a više vrijednosti ove varijable označavaju višu razinu političke efikasnosti.

Druga skupina nezavisnih varijabli mjeri utjecaj informacijskih činitelja i uključuje razinu političke informiranosti i izloženost medijima. Politička informiranost mjeri se s četiri pitanja koja provjeravaju činjenično znanje o politici. Ova pitanja uključuju pitanja tko je bio ministar financija prije izbora, tko je bio glavni tajnik UN-a, koliki je broj nezaposlenih u Hrvatskoj na kraju 2011. godine, te koja je lista ili stranka osvojila drugi najveći broj mandata na izborima 2011. godine. Varijabla je kreirana zbrajanjem točnih odgovora i standardizacijom zbrojenih vrijednosti. Varijabla je potom putem Blomove transformacije pretvorena u kontinuiranu varijablu s normalnom distribucijom pri čemu se teoretska distribucija vrijednosti varijable kreće od 0, što označava potpunu neinformiranost, do 1, što označava potpunu informiranost (Bartels, 1996; Tóka, 2004). Ovako transformirana varijabla daje mogućnost rangiranja pojedinih odgovora na pitanja o političkoj informiranosti, pri čemu odgovori na koje je

točno odgovorio manji broj ispitanika imaju višu vrijednost, odnosno označavaju relativnu višu razinu političke informiranosti (Tóka, 2004). Izloženost medijima mjeri se varijablom koja predstavlja prosječnu vrijednost varijabli koje mjere koliko učestalo ispitanik koristi dnevni tisak, tjedni tisak, radio, televiziju i internetske portale za informiranje o politici. Više vrijednosti ove varijable označavaju višu razinu izloženosti medijima. Za ispitanike koji su na jednu od varijabli odgovorili da ne znaju koliko koriste medije, vrijednosti na ovoj varijabli su zamijenjene prosječnom vrijednošću ostalih varijabli.

Treća skupina nezavisnih varijabli uključuje varijable koje mjere ekskluzivni nacionalizam i odnos prema tradiciji. Odnos prema tradiciji mjeri se varijablom koja se temelji na pitanju u kojem se ispitanika pita slaže li se s tvrdnjom da se treba vratiti tradiciji i vrijednostima svog naroda. Ekskluzivni nacionalizam mjeri se varijablom koja se temelji na pitanju u kojem se ispitanika pita slaže li se s tvrdnjom da je najbolje da svaka nacija živi sama u svojoj državi. Više vrijednosti na obje navedene varijable označavaju višu razinu ekskluzivnog nacionalizma i tradicionalizma. Nedostajuće vrijednosti na ovoj varijabli su zamijenjene aritmetičkom sredinom distribucije.

Četvrta skupina nezavisnih varijabli mjeri socioekonomsku poziciju ispitanika i percepciju stanja ekonomije. Socioekonomska pozicija ispitanika mjeri se obrazovanjem, radnim statusom i profesijom, razinom izloženosti ekonomskom riziku te imutkom kućanstva. Varijabla koja mjeri obrazovanje predstavlja najviši obrazovni stupanj koji je ispitanik postigao. Radni status i profesija se mjeri s četiri binarne varijable koje označavaju profesionalno ili radničko zanimanje te status umirovljenika i nezaposlene osobe.

Socioekonomski rizik ispitanika mjeri se pitanjem koliko teško bi ispitaniku bilo pronaći drugi posao ako bi izgubio posao koji sada ima. Više vrijednosti ove varijable označavaju višu razinu percepcije rizika od gubitka posla. Varijabla koja mjeri imovinu kućanstva mjerena je s četiri varijable koje pokazuju posjeduje li ispitanik kuću ili stan, stambeni ili poslovni prostor za iznajmljivanje, dionice ili obveznice te ušteđevinu. Varijabla je kreirana zbrajanjem pozitivnih odgovora i standardizacijom zbrojenih vrijednosti, te je transformirana na isti način kao i varijabla koja mjeri političku informiranost. Evaluacija ekonomskog stanja mjerena je s dvije varijable od kojih jedna mjeri procjenu ispitanika o stanju nacionalne ekonomije u odnosu na prethodnu godinu, a druga mjeri procjenu ispitanika o ekonomskom stanju njegove obitelji u odnosu na prethodnu godinu. Više vrijednosti na obje varijable označavaju pozitivnu evaluaciju ekonomskog stanja. Na obje varijable, vrijednosti za ispitanike koji su izjavili da ne mogu procijeniti stanje ekonomije zamijenjene su aritmetičkom sredinom vrijednosti varijable. Preostale dvije varijable mjere odnos ispitanika prema religiji, gdje više vrijednosti označavaju religioznije ispitanike, te dob ispitanika.

Analiza u ovom radu ne uključuje varijable koje mjere pozitivan i negativan odnos prema Europskoj uniji, odnosno pozitivna i negativna očekivanja od pristupanja Uniji, iako su ove varijable temelj analize odnosa prema EU u drugim radovima (v. Blanuša, 2011; Landripet, 2015). Visoka korelacija između pozitivnih i negativnih očekivanja od ulaska u EU i referendumske odluke očekivana je budući da ove varijable mjere različite aspekte odnosa prema EU. Blanuša (2011 i 2015), primjerice, koristi varijable koje mjere negativna i pozitivna očekivanja od ulaska kao mjere razli-

čitih vrsta euroskepticizma. U tom smislu, barem na konceptualnoj razini, korištenje ovih varijabli može u analizu unijeti element endogenosti. Nadalje, dosadašnji radovi koji su testirali odnos prema Europskoj uniji koristeći širi spektar varijabli pokazuju povezanost između odnosa prema nacionalnim političkim institucijama, očekivanja od ulaska u EU i odnosa prema EU općenito (Landripet 2015). Stoga se može pretpostaviti da će činitelji koji utječu na referendumsku odluku imati vrlo sličan utjecaj i na pozitivna odnosno negativna očekivanja od ulaska u EU.

Kako bi se provjerila ova pretpostavka rad uključuje dodatnu regresijsku analizu koja koristi iste nezavisne varijable u analizi determinanti pozitivnih ili negativnih očekivanja učinaka pristupanja EU. Pozitivna i negativna očekivanja učinaka ulaska u EU mjere slaganje ispitanika s 12 tvrdnji koje indiciraju potencijalne pozitivne i negativne učinke ulaska u EU.³ Ovih 12 varijabli u faktorskoj

³ Šest pozitivnih i šest negativnih tvrdnji o očekivanjima ulaska Hrvatske u EU su sljedeće. 1) Hrvatska će trajno izgubiti svoju suverenost i političku neovisnost. 2) Hrvati će izgubiti svoj nacionalni i kulturni identitet. 3) Europska unija uništiti će hrvatsku poljoprivredu i tradicionalne proizvode naših seljaka. 4) U Hrvatskoj će bogati biti još bogatiji, a siromašni još siromašniji. 5) Nakon priključenja EU stranci će u Hrvatskoj kupiti velik broj nekretnina. 6) S ulaskom u EU postat ćemo meta terorističkih napada. 7) Hrvatska će unaprijediti svoj međunarodni politički i ekonomski položaj i ugled. 8) Kvalitetne hrvatske tvrtke dobit će mogućnost da znatno prošire svoja tržišta. 9) EU će Hrvatskoj osigurati značajnu financijsku pomoć za razvoj. 10) S ulaskom u EU napokon će se uspostaviti vladavina prava u Hrvatskoj. 11) Državna administracija bit će učinkovitija i poboljšati svoj odnos prema građanima. 12) S ulaskom u EU znatno će se smanjiti korupcija.

analizi daju dva faktora, od kojih jedan obuhvaća pozitivna, a drugi negativna očekivanja učinaka ulaska u EU.⁴ Od ovih 12 varijabli kreirana su dva indeksa, od kojih jedan mjeri pozitivna, a drugi negativna očekivanja ulaska u EU. Cronbach alpha indeks pouzdanosti iznosi 0.903 za varijablu koja mjeri pozitivan odnos prema EU te 0.831 za varijablu koja mjeri negativan odnos prema EU. S obzirom na to da su obje varijable kontinuirane, analiza determinanti pozitivnog i negativnog odnosa prema EU koristi OLS regresiju.

Analiza i rezultati

Rezultati multinominalne logističke regresije prikazani su u Tablici 1. Kao referentna vrijednost postavljena je kategorija zavisne varijable koja indicira podršku pristupanju Europskoj uniji. Svi koeficijenti za preostale tri opcije zavisne varijable prikazani u Tablici 1 interpretiraju se u odnosu na referentnu kategoriju. Rezultati u Tablici 1 pokazuju da samo manji broj varijabli korištenih u analizi ima statistički značajne efekte na referendumsku odluku. Statističku značajnost dostižu varijable koje mjere povjerenje u političke institucije, političku efikasnost, političku informiranost, tradicionalizam, dob i preferenciju za demokraciju nasuprot jakim vođama.

Rezultati analize potvrđuju osnovnu hipotezu ovog rada koja pretpostavlja da će odnos prema nacionalnom političkom sustavu, odnosno njegovim institucijama i elitama, biti glavni činitelj koji

utječe na referendumsku odluku o pristupanju EU. Preciznije rečeno, rezultati pokazuju referendumsku odluku prije svega kao funkciju povjerenja u političke institucije i elite, te percepcije građana da mogu utjecati na njihovo ponašanje. Građani koji nemaju povjerenja u političke institucije i elite i koji osjećaju da ne mogu utjecati na njihovo ponašanje protive se ulasku u EU.

Budući da koeficijenti multinominalne logističke regresije nemaju jednostavno razumljivu supstantivnu interpretaciju, radi lakše vizualizacije utjecaja pojedinih činitelja za sve varijable koje imaju statistički značajne efekte prikazani su marginalni efekti. Marginalni efekti pokazuju promjenu vjerojatnosti da će ispitanik na referendumu izabrati jednu od četiri opcije zavisne varijable ovisno o promjeni vrijednosti pojedine nezavisne varijable. Budući da su marginalni efekti iskazani kao vjerojatnost koja se kreće u rasponu od 0 do 1 moguće ih je izravno uspoređivati između varijabli i procijeniti relativnu snagu njihova utjecaja na referendumsku odluku. Marginalni efekti značajnih nezavisnih varijabli pokazuju utjecaj koji promjena vrijednosti nezavisne varijable od najniže do najviše vrijednosti ima na promjenu vrijednosti zavisne varijable.

Slika 2 pokazuje marginalne efekte varijable koja mjeri povjerenje u institucije na referendumsku odluku, odnosno, promjenu vjerojatnosti da će ispitanik izabrati jednu od opcija zavisne varijable na različitim razinama povjerenja u institucije. Slika 2 pokazuje da povećanje povjerenja u političke institucije s najniže na najvišu razinu udvostručuje vjerojatnost glasanja za ulazak u EU. Na najnižoj razini povjerenja ispitanik ima 30% vjerojatnosti da će glasati za ulazak u EU dok na najvišoj razini povjerenja u institucije vjerojatnost glasanja za ulazak u EU premašuje 65%. Istovremeno, po-

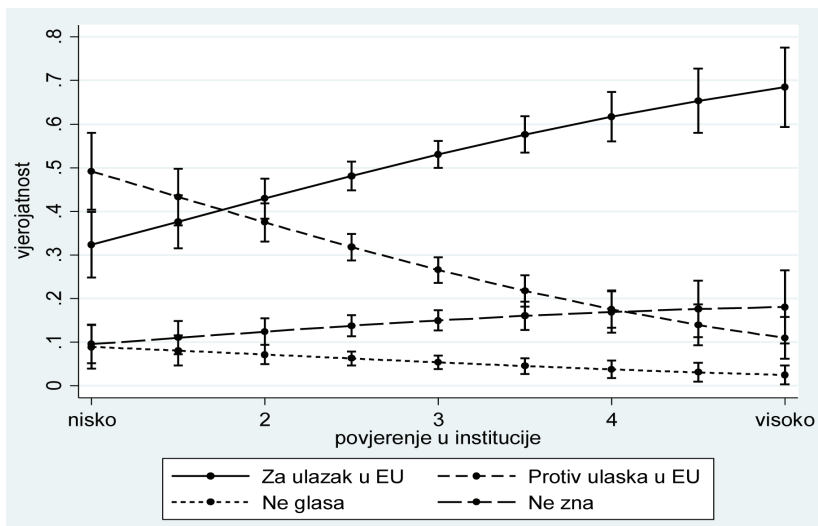
⁴ Ovih 12 varijabli daje dva faktora, prvi koji pokazuje pozitivan odnos prema EU i uključuje prvih šest varijabli, te drugi koji mjeri negativan odnos prema EU koji uključuje preostalih šest varijabli. Faktorske vrijednosti na rotiranim faktorima kreću se od 0.640 do 0.825.

Tablica 1. Rezultati multinominalne regresijske analize s referendumskim izborom kao zavisnom varijablom (glas za je referentna kategorija)

	Protiv	Neće glasati	Ne zna
Religioznost	0.093 (0.094)	-0.065 (0.162)	-0.122 (0.106)
Dob	-0.021*** (0.007)	0.000 (0.012)	-0.009 (0.008)
Obrazovanje	-0.037 (0.078)	-0.134 (0.141)	-0.070 (0.095)
Percepcija ekonomske nesigurnosti	-0.024 (0.072)	-0.202 (0.123)	0.197** (0.101)
Radnik	0.206 (0.377)	-0.194 (0.759)	0.120 (0.464)
Stručnjak	0.220 (0.338)	-0.169 (0.658)	-0.083 (0.417)
Umirovljenik	-0.153 (0.401)	-0.051 (0.717)	-0.527 (0.487)
Nezaposlen	0.292 (0.349)	0.257 (0.654)	-0.032 (0.427)
Imetak kućanstva	-0.314 (0.328)	0.483 (0.615)	-0.357 (0.404)
Politička informiranost	-0.588 (0.319)	-1.383** (0.586)	-0.928** (0.396)
Izloženost medijima	-0.199 (0.133)	-0.031 (0.242)	-0.286 (0.168)
Politička efikasnost	-0.258*** (0.069)	-0.462*** (0.114)	-0.102 (0.089)
Demokracija ili vođe	-0.474*** (0.165)	-0.522 (0.306)	-0.446** (0.204)
Zadovoljstvo demokracijom	-0.081 (0.064)	-0.167 (0.121)	-0.007 (0.079)
Povjerenje u političke institucije	-0.620*** (0.114)	-0.570*** (0.193)	-0.064 (0.139)
Sociotropska ekonomska evaluacija	-0.014 (0.103)	-0.061 (0.185)	0.060 (0.130)
Egotropska ekonomska evaluacija	0.091 (0.101)	0.038 (0.179)	0.081 (0.127)
Ekskluzivni nacionalizam	0.015 (0.064)	0.013 (0.115)	-0.002 (0.080)
Tradicionalizam	0.235*** (0.083)	0.105 (0.151)	0.144 (0.100)
Konstanta	3.078*** (0.991)	3.528** (1.759)	0.366 (1.226)
Pseudo R ²	0.095		
Log likliehood	-1038.5053		
N	990		

***p<0,01, **p<0,05

Slika 2. Marginalni efekti povjerenja u institucije na vjerojatnost glasanja na referendumu o pristupanju EU

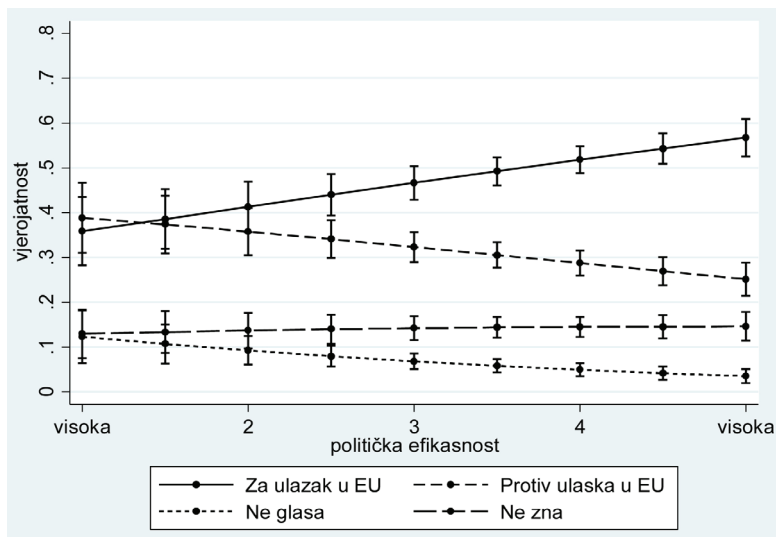
mak od najniže razine povjerenja u institucije do najviše razine povjerenja smanjuje vjerojatnost da će ispitanik biti protiv za gotovo pet puta, odnosno s razine od 50% na oko 10%. Zanimljivo je da viša razina povjerenja znatno povećava vjerojatnost da ispitanik ne zna odgovor, ali i osjetno smanjuje vjerojatnost da ispitanik neće glasati. Ovaj nalaz ukazuje da viša razina povjerenja u političke institucije općenito smanjuje protivljenje ulasku u EU, s tim da se veći dio ovog efekta prelijeva u podršku ulasku u EU, a tek manji dio u neodlučan odnos.⁵

Slika 3 pokazuje marginalne efekte percepcije političke efikasnosti na referendumsku odluku, pri čemu je vidljivo da je supstantivni utjecaj političke efikasnosti slabiji od efekta povjerenja u institucije. Pomicanje s najniže razine političke efikasnosti prema najvišoj podiže vjerojatnost da će ispitanik podržavati ulazak u EU za oko 20%. Istovremeno vjerojatnost da će ispitanik biti protiv ulaska u EU se smanjuje za oko 15%. Sukladno očekivanju, viša razina političke efikasnosti također smanjuje vjerojatnost da ispitanik neće glasati.

⁵ Pri interpretaciji ovog nalaza valja, međutim, imati na umu da je povjerenje u institucije u Hrvatskoj uvelike determinirano odnosom prema stranci na vlasti, odnosno da su ispitanici čija stranka nije na vlasti skloniji imati nižu razinu povjerenja u institucije. Nadalje, valja napomenuti da se referendum održao neposredno nakon parlamentarnih izbora, smjene vlasti i dolaska Kukuriku koalicije na vlast. U tom smislu za očekivati je da stranačke preferencije i izborni ciklus mogu utjecati na distribuciju povjerenja u institucije. Međutim, značaj ovog efekta je

teško procijeniti s raspoloživim podacima. Ipak, budući da su pozicije primarnih stranaka o EU praktično istovjetne, promjena u distribuciji povjerenja ne bi trebala imati značajnije efekte, osim inverzije pozicije birača HDZ i Kukuriku koalicije prije i poslije izbora, dok bi pozicija građana koji imaju najniže povjerenje u institucije vjerojatno ostala nepromijenjena. S druge strane, korištenje šireg spektra institucija, poput sudova, državne uprave i stranaka općenito može pomoći da se ove fluktuacije uzorkovane podrškom različitim strankama smanje.

Slika 3. Marginalni efekti političke efikasnosti na vjerojatnost glasanja na referendumu o pristupanju EU

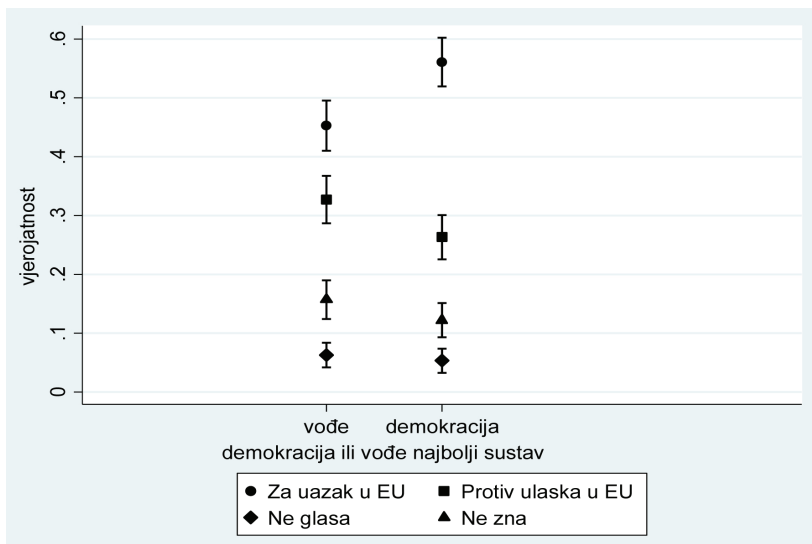

U istom kontekstu može se promatrati i važnost koju ima varijabla koja mjeri odnos prema demokraciji. Analiza pokazuje da građani koji smatraju da demokracija nije uvijek najbolje rješenje, već da ponekad traži i jake vođe, imaju negativan stav prema ulasku u EU, za razliku od građana koji smatraju demokraciju uvijek najboljim rješenjem koji imaju pozitivan stav o ulasku u EU. Marginalni efekti ove varijable prikazani na Slici 4 pokazuju da ispitanici koji smatraju demokraciju uvijek najboljom opcijom imaju dvostruko višu vjerojatnost podržavati ulazak u EU u odnosu na vjerojatnost glasanja protiv. U usporedbi, ispitanici koji smatraju da su ponekad potrebni jaki vođe imaju samo za četvrtinu višu vjerojatnost podržavati ulazak u EU u odnosu na vjerojatnost protivljenja ulasku u EU.

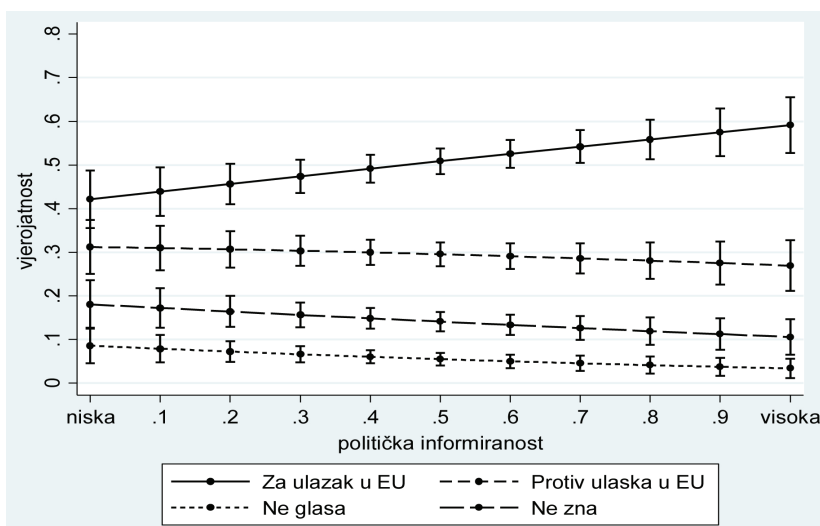
Od ostalih varijabli jedino politička informiranost, sklonost tradicionalizmu i dob pokazuju statistički značajne efekte. Pritom politička informiranost pozi-

tivno utječe na podršku ulasku u EU dok tradicionalizam ima suprotan utjecaj. Supstantivni utjecaj ovih varijabli je međutim osjetno niži od varijabli koje mjere povjerenje u institucije te političku efikasnost. Slika 5 pokazuje da povećanje razine političke informiranosti s minimalne vrijednosti na maksimalnu vrijednost povećava vjerojatnost da će ispitanik glasati za ulazak u EU za oko 15%. Povećanje razine političke informiranosti istovremeno smanjuje vjerojatnost da će ispitanik izabrati bilo koju od tri ostale opcije. Pritom, povećanje razine političke informiranosti najviše utječe na vjerojatnosti da ispitanik neće glasati ili da neće znati kako glasati, dok je utjecaj na vjerojatnost da će ispitanik glasati protiv osjetno slabiji. Stoga se može zaključiti da razina informiranosti utječe na neodlučne ili neinformirane birače, mijenjajući neodlučan stav u pozitivan odnos prema ulasku u EU, ali da ne može bitnije promijeniti odluku ispitanika koji su protiv ulaska u EU.

Slika 4. Marginalni efekti preferencije za demokraciju na vjerojatnost glasanja na referendumu o pristupanju EU

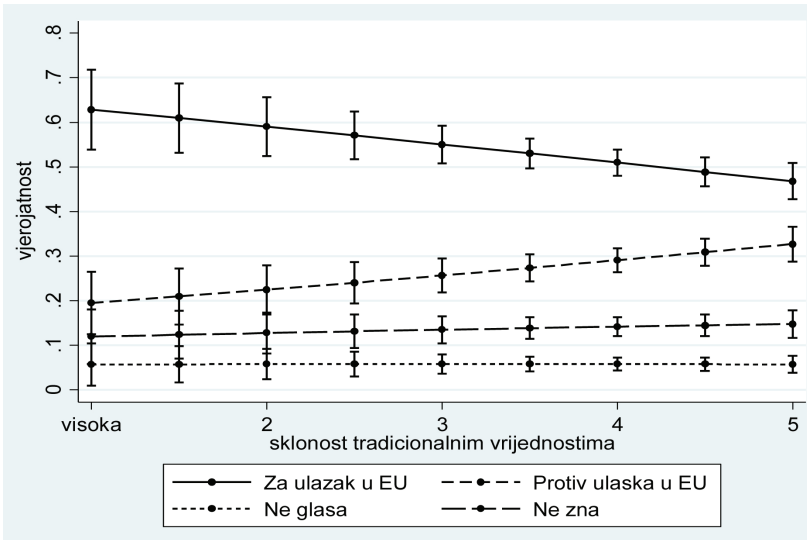
Slika 5. Marginalni efekti političke informiranosti na vjerojatnost glasanja na referendumu o pristupanju EU

Slika 6 pokazuje da povećanje značaja tradicije za ispitanika smanjuje vjerojatnost da će ispitanik podržavati ulazak u EU, pri čemu pomak od najniže do najviše razine tradicionalnosti smanjuje vjerojatnost podrške ulasku EU za otprilike četvrtinu. Istovremeno, pomakom

od najniže do najviše razine tradicionalnosti, vjerojatnost da će ispitanik biti protiv ulaska u EU povećava se za nešto više od trećine. Promjena u razini tradicionalizma međutim ne mijenja vjerojatnost da ispitanik neće glasati ili da ne zna kako će glasati.

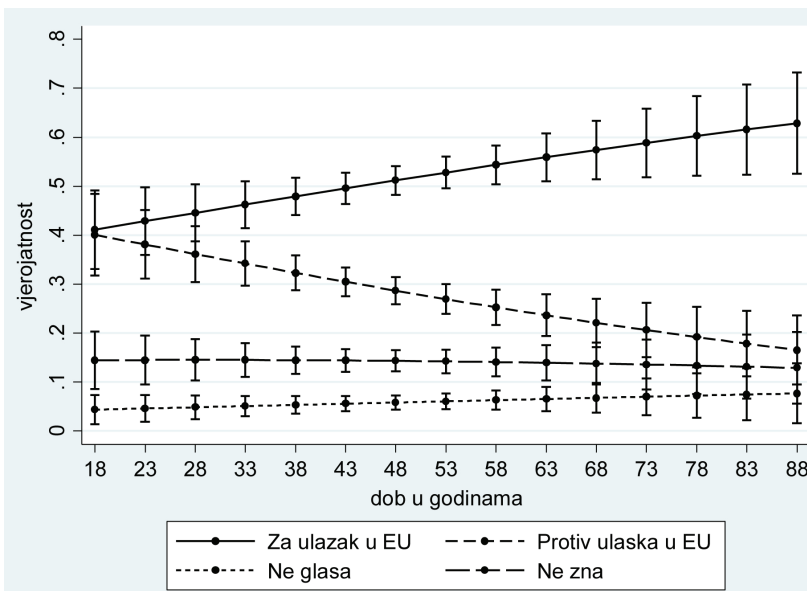
Slika 6. Marginalni efekti preferencija za tradicionalne vrijednosti na vjerojatnost glasanja na referendumu o pristupanju EU

Konačno, regresijska analiza pokazuje značajan utjecaj dobi na referendumsku odluku, pri čemu starije ispitanike karakterizira viša vjerojatnost podržavanja ulaska u EU od mlađih ispitanika. Marginalni efekti za ovu vari-

jablu prikazani na slici 7 pokazuju da je vjerojatnost glasanja za pristupanje i protiv pristupanja EU identična za najmlađe ispitanike. Kako raste dob ispitanika postupno se smanjuje se vjerojatnost glasanja protiv, a raste vjerojatnost

Slika 7. Marginalni efekti dobi na vjerojatnost glasanja na referendumu o pristupanju EU

Tablica 2. Rezultati OLS regresijske analize s pozitivnim i negativnim očekivanjima ulaska u EU kao zavisnom varijablom

	EU pozitivno		EU negativno	
	B.	se	B.	se
Religioznost	0.005	(0.033)	0.090**	(0.036)
Dob	0.006**	(0.003)	-0.003	(0.003)
Obrazovanje	-0.011	(0.028)	-0.056	(0.031)
Percepcija ekonomske nesigurnosti	0.026	(0.027)	0.030	(0.029)
Radnik	-0.153	(0.141)	-0.052	(0.156)
Stručnjak	-0.156	(0.128)	-0.176	(0.142)
Umirovljenik	-0.031	(0.148)	-0.352**	(0.165)
Nezaposlen	-0.067	(0.131)	-0.114	(0.146)
Imetak kućanstva	-0.061	(0.120)	-0.116	(0.133)
Politička informiranost	0.291**	(0.119)	-0.428***	(0.131)
Izloženost medijima	0.051	(0.049)	-0.011	(0.054)
Politička efikasnost	0.114***	(0.025)	-0.089***	(0.028)
Demokracija ili vođe	0.141**	(0.061)	-0.296***	(0.067)
Zadovoljstvo demokracijom	0.078***	(0.024)	-0.027	(0.026)
Povjerenje u političke institucije	0.174***	(0.037)	-0.167***	(0.041)
Sociotropska ekonomska evaluacija	-0.002	(0.038)	0.002	(0.042)
Egotropska ekonomska evaluacija	-0.005	(0.038)	0.044	(0.042)
Ekskluzivni nacionalizam	0.010	(0.024)	0.037	(0.026)
Tradicionalizam	-0.044	(0.029)	0.157***	(0.032)
Konstanta	1.929***	(0.350)	3.467***	(0.390)
R ²	0.100		0.145	
N	952		960	

***p<0,01, **p<0,05

glasanja za pristupanje EU, pri čemu najstariji ispitanici pokazuju gotovo trostruko veću vjerojatnost da će biti za ulazak u EU u odnosu na vjerojatnost da će biti protiv. Ovaj nalaz je vjerojatno posljedica slabije povezanosti mladih birača s političkim elitama i političkim institucijama. S obzirom na to da je povjerenje u političke elite glavna informacijska kratica na koju se građani u Hrvatskoj oslanjaju pri formiranju odluke o ulasku u EU, negativni odnos mladih is-

pitanika prema političkim strankama nužno ima za posljedicu manju vjerojatnost da će mladi ispitanici podržavati ulazak u EU.

Ostale varijable ne pokazuju nikakve važne učinke na bilo koju opciju referendumske odluke o ulasku u EU. Posebno valja istaknuti da zadovoljstvo ekonomskim stanjem, kao i socioekonomski položaj i obrazovanje ispitanika ne pokazuju nikakve važne učinke. S obzirom na nisku razinu artikulacije ekonomskih

interesa u Hrvatskoj ovaj nalaz nije iznenađenje, međutim u svakom slučaju predstavlja hrvatsku posebnost u odnosu na rezultate analiza provedenih u ostalim zemljama članicama.

Rezultat regresije koja analizira povezanost pozitivnih i negativnih očekivanja učinaka ulaska u EU i set nezavisnih varijabli prethodno korištenih u analizi determinanti biračkog ponašanja na referendumu o ulasku u EU prikazan je u Tablici 2. Regresijska analiza s mjerom pozitivnih očekivanja učinaka ulaska u EU kao zavisnom varijablom pokazuje statistički značajan pozitivan utjecaj varijabli koje mjere povjerenje u političke institucije, zadovoljstvo demokracijom, političku efikasnost, političku informiranost te preferencije za demokraciju u odnosu na političke vođe. Osim ovih varijabli jedino dob ima važne učinke. Regresijska analiza s mjerom negativnih očekivanja učinaka ulaska u EU kao zavisnom varijablom pokazuje suprotne efekte uključenih varijabli. Analiza pokazuje statistički značajan negativan utjecaj povjerenja u političke institucije, političke efikasnosti te političke informiranosti. Negativna očekivanja ulaska u EU povezana su s preferencijama za političke vođe, većim stupnjem religioznosti te preferencijom za veću ulogu tradicionalnih vrijednosti u društvu. U osnovi rezultati druge regresije pokazuju vrlo slične rezultate kao i rezultati prve regresije, odnosno pokazuju da isti set determinanti utječe na pozitivna i negativna očekivanja EU i na referendumsku odluku o pristupanju Uniji.

Zaključak

Rezultati empirijske analize provedene u ovom radu podržavaju početnu pretpostavku da odnos prema nacional-

nim političkim elitama i institucijama ima važan utjecaj u oblikovanju referendumske odluke o pristupanju Europskoj uniji. Rezultati analize pokazuju i značajan utjecaj varijabli koje mjere različite aspekte odnosa građana prema politici poput percepcije građana o snazi vlastitog političkog utjecaja, političke informiranosti te preferencije za demokratsko donošenje političkih odluka. Nadalje, rezultati analize pokazuju da su pozitivna i negativna očekivanja ulaska u EU isto tako značajno povezana s istim činiteljima koji utječu na referendumsku odluku o pristupanju EU. Ukupna slika koju pružaju rezultati ovih dviju regresija pokazuju odnos prema domaćim političkim institucijama i akterima te odnos prema politici općenito kao osnovni izvor odnosa građana prema EU i biračkog ponašanja na referendumu o pristupanju EU. Ovi nalazi se u osnovi poklapaju s nalazima drugih studija koje su analizirale odnos građana prema EU koristeći drugačije nezavisne varijable koje mjere opći odnos hrvatskih građana prema europskim integracijama ili povjerenje građana u EU (Štulhofer 2006; Landripet 2015).

Građani koji ne vjeruju političkim institucijama i koji ne osjećaju da mogu utjecati na politiku ne prihvaćaju EU kao projekt iza kojeg stoje političke elite. Budući da je supstantivni utjecaj ovih varijabli bitno jači od utjecaja drugih varijabli, zapravo se može reći da se negativni odnos prema EU u Hrvatskoj temelji prije svega na nezadovoljstvu politikom, odnosno, na nepovjerenju u političke institucije i političare te osjećaju nemoći građana da utječu na politiku.

Iako utjecaj odnosa prema domaćoj politici na podršku članstvu u Europskoj uniji nije samo hrvatska posebnost, Hrvatska je vjerojatno jedinstven slučaj među postkomunističkim zemljama kao

zemlja u kojoj socioekonomski status građana nema značajan utjecaj na odnos prema Europskoj uniji. Ovaj rezultat ne bi trebao čuditi s obzirom na vrlo nisku razinu artikulacije ekonomskih interesa u hrvatskoj politici te u općem nedostatku utjecaja socioekonomskih činitelja na političke stavove i ponašanje hrvatskih građana. Nadalje, ovom rezultatu je sasvim sigurno pridonio i nedostatak bilo kakve jasne artikulacije hrvatske pozicije unutar EU, posebno s obzirom na ekonomske interese zemlje, i nedostatak jasne definicije karaktera odnosa Hrvatske i EU. Za očekivati je da će s iskustvom članstva u EU utjecaj ekonomskih interesa na odnos prema EU jačati i da će se značaj odnosa prema političkim elitama s vremenom smanjivati. Međutim u uvjetima niske artikulacije ekonomskih

interesa i strukturiranja politike prije svega oko ideoloških i identitetskih pitanja za velik broj građana će instrumentalne evaluacije i procjena ekonomskih učinaka članstva imati ograničen utjecaj, ili će kao što je to slučaj s evaluacijom stranačkih ekonomskih pozicija, biti određeni odnosom prema stranci s kojom se ispitanik identificira. Utjecaj ekonomskih činitelja ili percepcija utjecaja europskih integracija na kulturu i identitet će vjerojatno imati izraženiji utjecaj na mlađe birače, koji nisu socijalizirani u lijevi ili desni politički identitet, i s vremenom će jačati. Ipak, rezultati analize provedene u ovom radu ukazuju da će i u budućnosti odnos hrvatskih građana prema EU uvelike ovisiti o percepciji domaće politike i povjerenju u političke aktere i institucije u Hrvatskoj.

LITERATURA

- Allam, Miriam S. i Goerres, Achim (2011) Economics, Politics or Identities? Explaining Individual Support for the Euro in the New EU Member States in Central and Eastern Europe. *Europe-Asia Studies* 63(8): 1399-1424. DOI: 10.1080/09668136.2011.601110
- Anderson, Christopher J. (1998) When in Doubt, Use Proxies: Attitudes toward Domestic Politics and Support for the European Integration. *Comparative Political Studies* 31(5): 569-601. DOI: 10.1177/0010414098031005002
- Bagić, Dragan i Šalinović, Ante (2006) Analiza troškova i koristi kao čimbenik potpore građana ulasku Hrvatske u Europsku uniju. U: Ott, Katarina (ur) *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji – izazovi sudjelovanja* (str. 155-180). Zagreb: Institut za javne financije.
- Bartels, Larry M. (1996) Uninformed Votes: Information Effects in Presidential Elections. *American Journal of Political Science* 40(1): 194-230. DOI: 10.2307/2111700
- Beichelt, Timm (2004) Euro-Skepticism in the EU Accession Countries. *Comparative European Politics* 2 (1): 29-50. DOI: 10.1057/palgrave.cep.6110024
- Blanuša, Nebojša (2007) Euroskepticizam: razine istraživanja i oblici iskazivanja. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 3(1): 325-346
- Blanuša, Nebojša (2011) Euroskepticizam u Hrvatskoj. U: Šiber, Ivan (ur) *Hrvatska i Europa – strahovi i nade* (str. 11-46). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Blanuša, Nebojša (2015) Croatia, Between "Return" to Europe and the "Re-

- maining” in the Balkans. U: Maldini, Pero i Pauković, Davor (ur) *Croatia and the European Union: Changes and Development* (str. 69-92). Farnham: Ashgate.
- Brinegar, Adam P. i Jolly, Seth K. (2005) Location, Location, Location: National Contextual Factors and National Support for the European Integration. *European Union Politics* 6(2): 155-180. DOI: 10.1177/1465116505051981
- Carey, Sean (2002) Undivided Loyalties: Is National Identity and Obstacle to European Integration. *European Union Politics* 3(4): 387-413. DOI: 10.1177/1465116502003004001
- Cichowski, Rachel A. (2000) Western Dreams, Eastern Realities: Support for the European Union in Central and Eastern Europe. *Comparative Political Studies* 33(10):1243-1278. DOI:10.1177/0010414000033010001
- Christin, Thomas (2005) Economic and Political Basis of Attitudes towards the EU in Central and East European Countries in the 1990s. *European Union Politics* 3(4): 29-57. DOI: 10.1177/1465116505049607
- Clark, Nicholas i Hellwig, Timothy (2012) Information effects and mass support for EU policy control. *European Union Politics* 13(4): 535–557. DOI: 10.1177/1465116512441506
- Crespo, Nuno i Fontoura, Maria Paula (2007) Integration of CEECs into EU Market: Structural Change and Convergence. *Journal of Common Market Studies* 45(3): 611-632. DOI: 10.1111/j.1468-5965.2007.00726.x
- de Vreese, Claes H. i Boomgaarden, Hajo G. (2006) Media Effects on Public Opinion about the Enlargement of the European Union. *Journal of Common Market Studies* 44(2): 419-436. DOI: 10.1111/j.1468-5965.2006.00629.x
- de Vries, Catherine E. i van Kersbergen, Kees (2007) Interests, Identity and Political Allegiance in the European Union. *Acta Politica* 42(2): 37-59. DOI: 10.1057/palgrave.ap.5500184
- Diez Medrano, Juan (2003) Framing Europe: Attitudes to European Integration in Germany, Spain, and the United Kingdom. Princeton: Princeton University Press.
- Dolenec, Danijela (2013) The Absent Socioeconomic Cleavage in Croatia: a Failure of Representative Democracy? *Politička misao* 49(5): 69-88.
- Dolezal, Martin i Hellström, Johan (2016) The Radical Right as Driving Force in the Electoral Arena? U: Hutter, Swen *et al.* (ur) *Politicising Europe: Integration and Mass Politics* (str. 156-180). Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9781316422991
- Dolezal, Martin *et al.* (2016) Protesting European integration: politicisation from below? U: Hutter, Swen *et al.* (ur) *Politicising Europe: Integration and Mass Politics* (str. 112-133). Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9781316422991
- Doyle, Orla i Fidrmuc, Jan (2006) Who Favors Enlargement?: Determinants of Support for EU Membership in the Candidate Countries Referenda. *European Journal of Political Economy* 22(4): 520-543. DOI: 10.1016/j.ejpolco.2005.09.008
- Đurašković, Stevo (2016) *The Politics of History in Croatia and Slovakia in the 1990s*. Zagreb: Srednja Europa.
- Freyburg, Tina i Richter, Solveig (2008) National identity matters: the limited impact of EU political conditionality in the Western Balkans. *Journal of European Public Policy* 17(2): 263-281. DOI: 10.1080/13501760903561450

- Gabel, Matthew (1998) Public Support for European Integration: An Empirical Test of Five Theories. *Journal of Politics* 60(2): 333-354. DOI: 10.2307/2647912
- Gabel, Matthew i Palmer, Harvey D. (1995) Understanding Variation in Public Support for European Integration. *European Journal of Political Research* 27(1): 3-19. DOI: 10.1111/j.1475-6765.1995.tb00627.x
- Garry, John i Tilley, James (2009) The Macroeconomic Factors Conditioning the Impact of Identity on Attitudes towards the EU. *European Union Politics* 10(3): 361-379. DOI: 10.1177/1465116509337829
- Grande, Edgar i Hutter, Swen (2016) Is the Giant Still Asleep? The Politicisation of Europe in the National Electoral Arena. U: Hutter, Swen *et al.* (ur) *Politicising Europe: Integration and Mass Politics* (str. 90-111). Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9781316422991
- Grbeša, Marijana (2011) Europska unija u hrvatskom tisku od 2007. do 2011. U: Šiber, Ivan (ur) *Hrvatska i Europa – strahovi i nade* (str. 120-137). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Grubiša, Damir (2012) Hrvatski referendum za Europsku uniju: anatomija zakašnjelog (ne)uspjeha. *Politička misao* 49(2): 45-72.
- Houghton, Tim (2007) When Does the EU Make a Difference? Conditionality and the Accession Process in Central and Eastern Europe. *Political Studies Review* 5(2): 233-246. DOI: 10.1111/j.1478-9299.2007.00130.x
- Henjak, Andrija (2007) Values or interests: Economic Determinants of Voting Behavior in the 2007 Croatian Parliamentary Elections. *Politička misao* 44(5): 71-90.
- Henjak, Andrija *et al.* (2013) Croatia. U: Bergund, Sten *et al.* (ur) *Handbook of Political Change in Eastern Europe* (str. 443-480). Chentelham: Edward Elgar Publishing.
- Herzog, Alexander i Tucker, Joshua A. (2010) The Dynamic of Support: The Winners-Losers Gap in Attitudes Toward EU Membership in Post-Communist Countries. *European Political Science Review* 2(2): 235-267. DOI: 10.1017/S1755773909990282
- Hooghe, Liesbet i Marks, Gary (2005) Calculation, Community and Cues: Public Opinion on European Integration. *European Union Politics* 6(4): 419-443. DOI: 10.1177/1465116505057816
- Hooghe, Lisbet i Marks, Gary (2009) A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. *British Journal of Political Science* 39(1): 1-23. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0007123408000409P>
- Jurčić, Ljubo (2011) Hrvatsko gospodarstvo – stanje i perspektive. *Ekonomski pregled* 62(12): 773-786.
- Jurčić, Ljubo (2012) Europska unija: Hrvatska ante portas. *Ekonomski pregled* 63(12): 763-790.
- Karp, Jeffrey A. i Banducci, Susan A. (2008) Political Efficacy and Participation in Twenty-Seven Democracies: How Electoral Systems Shape Political Behaviour. *British Journal of Political Science* 38(2): 311-334. DOI: 10.1017/S0007123408000161
- Krajina, Zlatan (2013) EU nije YU – EU je fora: Analiza predreferendumskih televizijskih spotova Vlade RH za ulazak Hrvatske u Europsku uniju. *Politička misao* 50(2): 98-123.
- Landripet, Ivan (2015) Public Support for European Integration in Croatia:

- Utilitarian, Identity-based, Institutionally Driven or All of the Above. U: Maldini, Pero i Pauković, Davor (ur) *Croatia and the European Union: Changes and Development* (str. 93-116). Farnham: Ashgate.
- Luedtke, Adam (2005) European Integration, Public Opinion and Immigration Policy: Testing the Impact of National Identity. *European Union Politics* 6(1): 83-112. DOI: 10.1177/1465116505049609
- Maldini, Pero (2015) Croatian Accession to the European Union: EU Democratization Potential and Issues of Democratic Consolidation. U: Maldini, Pero i Pauković, Davor (ur) *Croatia and the European Union: Changes and Development* (str. 11-32). Farnham: Ashgate.
- Matthijs, Matthias i Blyth, Mark (2015) *The Future of the Euro*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780190233235.001.0001
- McLaren, Lauren M. (2002) Public Support for the European Union: Cost/Benefit Analysis or Perceived Cultural Threat. *The Journal of Politics* 64(2): 551-566. DOI: 10.1111/1468-2508.00139
- McLaren, L. (2007) Explaining Opposition to Turkish Membership of the EU. *European Union Politics* 8 (2): 251-278.
- Nello, Susan Senior (2002) Preparing for Enlargement in the European Union: The Tensions between Economic and Political Integration. *International Political Science Review* 23(3): 291-317. DOI: 10.1177/0192512102023003005
- Pauković, Davor (2015) The Discourse on Europe: From the Return to Europe and the Escape from the Balkans to the European Union as a Solution of all National Problems. U: Maldini, Pero i Pauković, Davor (ur) *Croatia and the European Union: Changes and Development* (str. 53-68). Farnham: Ashgate.
- Pisani-Ferry, Jean (2014) *The Euro Crisis and its Aftermath*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199993338.001.0001
- Polk, Johathan et al. (2017) Explaining the Salience of Anti-elitism and Reducing Political Corruption for Political Parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey Data. *Research and Politics* 4(1): 1-9. DOI: 10.1177/2053168016686915
- Pridham, Geoffrey (2007) The Scope and Limitations of Political Conditionality: Romania's Accession to the European Union. *Comparative European Politics* 5(2): 347-376. DOI: 10.1057/palgrave.cmp.6110109
- Pridham, Geoffrey (2009) Securing the Only Game in Town: The EU's Political Conditionality and Democratic Consolidation in Post-Soviet Latvia. *Europe-Asia Studies* 61(1): 51-84. DOI: 10.1080/09668130802532928
- Raik, Kristi (2004) EU Accession of Central and Eastern European Countries: Democracy and Integration as Conflicting Logics. *East European Politics & Societies* 18(4): 567-594. DOI: 10.1177/0888325404269719
- Ray, Leonard (2003) When Parties Matter: The Conditional Influence of Party Positions on Voter Opinion about European Integration. *Journal of Politics* 65(4): 978-994. DOI: 10.1111/1468-2508.t01-1-00121
- Rorhschneider, Robert (2002) The Democracy Deficit and Mass Support for an EU-Wide Government. *American Journal of Political Science* 46(2): 463-475. DOI: 10.2307/3088389
- Rorhschneider, Robert i Whitefield, Stephen (2004) Support for Foreign Ownership and Integration in Eastern Eu-

- rope: Economic Interests, Ideological Commitments and Democratic Context. *Comparative Political Studies* 37(3): 313-339. DOI: 10.1177/0010414003262071
- Rohrschneider, Robert i Whitefield, Stephen (2006) Political Parties, Public Opinion and European Integration in Post-Communist Countries: The State of the Art. *European Union Politics* 7(1): 141-160. DOI: 10.1177/1465116506060915
- Rohrschneider, Robert i Lovelass, Matthew (2010) Macro Salience: How Economic and Political Contexts Mediate Popular Evaluations of the Democracy Deficit in the European Union. *The Journal of Politics* 72(4): 1029-1045. DOI: 10.1017/S0022381610000514
- Sadurski, Wojciech (2004) Accession's Democracy Dividend: The Impact of the EU Enlargement upon Democracy in the New Member States of Central and Eastern Europe. *European Law Journal* 10(4): 371-401. DOI: 10.1111/j.1468-0386.2004.00222.x
- Skoko, Božo (2007) Percepcija Europske unije u hrvatskoj javnosti. *Analiza Hrvatskog politološkog društva* 3(1): 349-368.
- Skoko, Božo i Bagić, Dragan (2011) Pet uvjerenja i 29 razloga protiv – prilog tipologizaciji argumenata protiv članstva Hrvatske u Europskoj uniji. U: Šiber, Ivan (ur) *Hrvatska i Europa – strahovi i nade* (str. 47-85). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Skoko, Božo i Jurilj, Daniel (2011) Uloga vladinih komunikacijskih strategija i kampanja u procesu pristupanja Europskoj uniji – iskustva Češke, Poljske, Slovenije i Hrvatske. *Politička misao* 48(1): 215-232.
- Steenbergen, Marco *et al.* (2007) Who is Cueing Who? Mass-Elite Linkages and the Future of European Integration. *European Union Politics* 8(1): 13-35. DOI: 10.1177/1465116507073284
- Stoeckel, Florian (2013) Ambivalent or Indifferent? Reconsidering the Structure of EU Public Opinion. *European Union Politics* 14(1): 23-45. DOI: 10.1177/1465116512460736
- Szczerbiak, Aleks i Taggart, Paul (2004) *Choosing Union: The 2003 EU Accession Referendums*. London: Frank Cass Publishers
- Širinić, Daniela (2012) Predreferendumska istraživanja i rezultati referenduma. *Političke analize* 3(9): 10-15.
- Štulhofer, Aleksandar (2006) Euroskepticizam u Hrvatskoj: S onu stranu racionalnosti? U: Ott, Katarina (ur) *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji – izazovi sudjelovanja* (str. 135-154). Zagreb: Institut za javne financije.
- Tóka, Gábor (2004) The Impact of Turnout on Election Outcomes in a Cross-national Perspective. Rad predstavljen na 14th *International Conference of Europeanists organized by the Council for European Studies*, Chicago, 11-13. ožujka 2004. http://www.personal.ceu.hu/staff/Gabor_Toka/Papers/Toka04Chicago.pdf Pristupljeno 25. veljače 2017.
- Tucker, Joshua A. *et al.* (2002) Transitional Winners and Losers: attitudes Toward EU Membership in Post-Communist Countries. *American Journal of Political Science* 46(3): 557-571. DOI: 10.2307/3088399
- Tverdova, Yuliya V. i Anderson, Christopher J. (2004) Choosing the West? Referendum Choices on EU Membership in East-Central Europe. *Electoral Studies* 23(2): 185-208. DOI: 10.1016/S0261-3794(02)00057-4

- Vachudova, Milada A. (2008) Tempered by the EU? Political Parties and Party Systems Before and After Accession. *Journal of European Public Policy* 15(6): 861-879. DOI: 10.1080/13501760802196614
- Vachudova, Milada A. (2009) Corruption and Compliance in the EU's Post-Communist Members and Candidates. *Journal of Common Market Studies* 47(1): 43-62. DOI: 10.1111/j.1468-5965.2009.02013.x
- Vachudova, Milada A. i Hooghe, Liesbet (2009) Postcommunist Politics in a Magnetic Field: How Transition and EU Accession Structure Party Competition on European Integration. *Comparative European Politics* 7(2): 179-212. DOI: 10.1057/cep.2008.9
- Vetik, Raivo et al. (2006) Reactive Identity versus EU Integration. *Journal of Common Market Studies* 44(5): 1079-1102. DOI: 10.1111/j.1468-5965.2006.00674.x

Attitudes toward domestic politics and support for EU accession in 2012 referendum

ABSTRACT The article analyses impact of national politics on vote for EU accession in 2012 referendum in Croatia. Croatian EU accession process was characterized by political conditionality related to legacy of the war and the relations with neighbours, Croatian political elites' absence of vision about the role of Croatia in the EU and future direction of the EU, perception that economic crisis is caused by domestic factors, and pro-EU position of political elites and the media. Combined with low articulation of economic interests in Croatian politics, this created conditions where attitudes towards national political actors and institutions primarily shape citizens' views of the EU. The article tests this hypothesis using survey data collected immediately before the Croatian accession referendum. Multinomial logistic regression shows that trust in political institutions and political efficacy have the strongest impact on support for EU accession. The analysis also shows that socioeconomic factors and economic evaluations do not have significant impact on views about EU accession.

KEYWORDS European union, accession, referendum, trust, political institutions, political efficacy